

Píše Klára Soukupová

(E*forum, 30. 08. 2023)

Kniha, která vyšla v nakladatelství Torst, je důkladně připraveným výběrem z díla **Josefa Lederera** (1917–1985), českého překladatele, básníka, publicisty a anglisty žijícího ve Velké Británii. Přestože v textu zůstalo pár pravopisných chyb a některé znaky z převodu rukopisů a strojopisů přes OCR do digitální podoby, představuje **Dílo** pečlivou a promyšlenou edici. **Josef Hrdlička** a **Barbora Chybová** pracovali nejen s knižně a časopisecky vydanými texty, ale také s rukopisnou pozůstalostí a obsáhla ediční poznámka pak u všech editovaných textů registruje dochované verze a jejich proměny. Přestože ediční komentář nezahrnuje vysvětlivky, poznámky editorů leckdy odkazují k dalším textům, které mají s daným Ledererovým výtvořem nějakou souvislost. Z toho je patrné, jak intenzivně se editoři zpracovávanému dílu věnovali.

Josef Lederer patří do stejné generace autorů jako Pavel Tigríd, Ivan Blatný, Ivan Jelínek nebo Karel Brušák, jejichž význam pro českou (nejen exilovou) literaturu je třeba opakovaně připomínat. Lederer publikoval od svých gymnazijních let zejména pod pseudonymem Jiří Klan, který začal užívat ještě v Československu v roce 1935. V květnu 1939 emigroval do Velké Británie, kde později vystudoval anglistiku a germanistiku. Během války začal pracovat pro českou stanici BBC, následně působil v Rádiu Svobodná Evropa. V roce 1949 získal britské občanství, oženil se a po doktorátu vedl dlouhá léta univerzitní semináře anglické literatury.

Lederer po emigraci plně vrostl do anglické kultury a řeči, čeština však zůstala jazykem jeho publicistických i básnických textů. V dopise Josefu Schwarzovi z června 1941 píše: „Neustálý pobyt v předsíni angličtiny je blahodárný. Čeština, z jazyka dorozumívacího, se stává pro mne tím, čím má být v poesii, řeči samomluvy a rituální mluvou verše. Je víc mým osudem než jindy. Toto quijotovství má ovšem svá nebezpečí. Snad se jich uvaruji“ (s. 570). Editoři Lederera představují především jako básníka – jeho poezii, vydanou i dosud nevydanou, umisťují hned do úvodu knihy. Také doslov Josefa Hrdličky se vedle životopisných dat zaměřuje především na Ledererovu poezii (kterou ostatně editor krátce zmiňuje už ve své monografii *Poezie v exilu* z roku 2020). Tato akcentace je čtenářsky pochopitelná, byť se Lederer podle mě dnes jeví podnětější coby znalec Johna Donna. V popularizačních článcích i odborných textech ho čtenáři neznalému starší anglické literatury zpřístupňuje, a přestože Donna zasazuje do dějin idejí a vztahuje ho k dalším, méně slavným jménům poezie 16. a 17. století, prezentuje ho jako moderního básníka, který má dnešnímu čtenáři co říct („jeho vášně si nikdy nebyla jistá sama sebou a jeho pochybnost byla příliš vášnivá“, s. 292). Donne, jemuž Lederer vedle otištěných studií a rozhlasových pořadů věnoval i svou disertaci na Londýnské univerzitě, je zde zastoupen několika články,

v nichž autor sleduje jeho sepětí s barokní poetikou, emblematickými postupy a zobrazení milostné a erotické motiviky.

Prvních sto dvacet stran *Díla* je tedy věnováno autorově básnické tvorbě. Josef Lederer publikoval poezii už ve dvacátých a třicátých letech 20. století, po odchodu do zahraničí se však více zaměřil na jiný typ textů. Svou debutovou sbírku *Sopka islandská a jiné verše*, obsahující básně z přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století, vydal až v padesáti šesti letech. Další sbírku *Elegie* už nestihl dokončit a vyšla posmrtně v roce 1986. V *Elegiích* jsou básně rozmáchanější, kryptičtější a čtenáři méně přístupné. *Sopka islandská* oproti tomu představuje šestnáct vybroušených textů. Ivan Jelínek o Ledererově pozdní poezii píše ve svých pamětech *Jablko se kouše*: „[Lederer] se dost pozdě stal činným ctitelem básnické múzy, které, jak jsem si jist, nic nevadí trochu pachu Jožkova nočního olejového kahanu, který je tak jak tak skoro zcela zaplašen elegancí a erudicí jeho výtvorů“ (s. 695). Lederer většinu svých básní svazuje přísnou formou (sonet, tercína) a rýmem. Přestože sám píše, že „byl vychován surrealismem a považuj[e] dodnes rým za jakousi vábničku metaforu“ (s. 623), patří jeho naplňování rýmových schémat spíše do ranku ukázněnosti než asociativní bezbřehosti. Oddanost formě – nejen pravidelné verše, rým, ale i aliterace, ozvěny a rytmus – ovlivňuje lexikum, které pak ve svých nezvyklých tvarech či pozapomenutých synonymech leckdy působí archaicky. Ve verších mnohdy eliduje slovesa („Poslední moře. Průvod důlních vod“, s. 15) a vyvstalé skutečnosti se tak přibližují vzpomínkovým výjevům, vynořujícím se z prázdnoty, přestože jeho poezie uplynulý čas a minulost explicitně netematizuje a odehrává se ve věčném bezčasu. Ledererovy verše v sobě mají melancholii podobnou té, kterou evokoval v předemigračních básních Ivan Blatný – není to drásavost Donnova, přiznané navazuje na halasovskou tradici a verše obsahují množství máchovských aluzí. K této inspiraci se autor také přiznává a hlásí („Mácha, nejintegálnější evropský romantik, mě nepřestává udivovat...“, s. 621) a v tomto ohledu je škoda, že mezi jeho odbornými či popularizačními články nenajdeme žádný o máchovských paradoxech, jiných než u Donna, přitom však v leccem stále barokních.

V *Díle* otištěné juvenilní básně ze třicátých let 20. století nepřesahují charakter dokumentu, v němž lze sledovat, jak se utvářela Ledererova práce s veršem, lexikem, variací či persifláží. Umění formy se pak odráží v překladech poezie a dramatických úryvků (John Donne, William Shakespeare, John Webster, Charles Baudelaire, T. S. Eliot, Dylan Thomas ad.), ale i v satirických rozhlasových pořadech, které Lederer psal pro BBC a Rádio Svobodná Evropa. Napsal jich podle všeho stovky, editoři z nich do přítomné publikace vybrali reprezentativní kusy, reflektující nejen autorův živý humor, ale i často užívané literární postupy. Lederer si v nich lehkým perem vystříhne imitaci villonské balady, ruské byliny či blankversu, které protkává aktuálními narážkami na (bizarní) dění v Československu i jinde. Vysmívá se Pavlu Kohoutovi, Antonínu Novotnému, Olegu Susovi, obecně českému opatrnictví, sebeklamu, ustrašenosti, ale i velikášství. Tyto prskavky ve své textové podobě, sebrány a seřazeny za sebe, onen lesk mluveného slova ztrácejí, to je však osud souhrnných děl a spisů.

S Ledererovým rozhlasovým působením souvisí i další oddíly *Díla*, nazvané *O anglické literatuře*, *Londýnský kulturní zápisník* a *O české literatuře a kultuře*, které obsahují výběr autorových publicistických, osvětových, popularizačních či výročních textů. Je to Lederer literární a kulturní, nikoli společensko-politický; stranou zůstaly komentáře k aktuálnímu mezinárodnímu vývoji i portréty státníků. Spjatost s rozhlasem a publicistickým působením zároveň zapřičiňuje jistou odstředivost Ledererova díla – pestrost žánrovou i tematickou. Jakkoli můžeme detekovat jádro jeho zájmu (anglická renesanční a barokní poezie), příležitostné pořady a překlady v jednotkách zastoupených jmen toto jádro „řadí“. Nejinspirativněji působí texty o autorech 16. a 17. století (škoda že se – zřejmě – nedochovaly jeho shakespearovské přednášky), ty o dílech novějších ztrácejí na „zajímavosti“, jejíž původ se špatně definuje. Obsahují faktické údaje, interpretační pasáže, analytický vhled, ale jako by v nich chyběl autorův (jakkoli ztajený) vnitřní zápal.

Přístupný jazyk textů o anglické literatuře a kultuře je dán jejich formátem, který je ve své podstatě kultivovaně popularizační. Lederer autory zasazuje do kulturního kontextu doby, ať už se jedná o společenskou praxi (např. ekonomii alžbětinského divadla), nebo osobní historii autora (např. u Johna Milтона). Podobně uměřené jsou i recenze, zahrnuté do oddílu o české literatuře. Nepřesahují úroveň kvalitního referátu, respektive jsou výkladové, s jakýmsi přednáškovými vsuvkami; literárněkritický osten nebyl Ledererovi vlastní (ironie se projevuje až v kritice překladu sbírky G. M. Hopkinsa, v níž vypočítává jednotlivé lapsy).

Do závěrečných oddílů knihy, které následují po poezii, odborných studiích, satirických i popularizačních pořadech a překladech, editoři zařazují Ledererův deník ze třicátých let 20. století a jeho dostupnou korespondenci (mj. s Jiřím Ortenem, Josefem Schwarzem, Pavlem Tigridem, Karlem Brušákem). I přes svou fragmentárnost (dochovaná jsou jednotlivá psaní pouze jedné strany, aniž bychom znali odpovědi či mohli soustavně sledovat průběh komunikace) dokresluje osobnost Josefa Lederera víc než osobní vzpomínkový text *Větrné písmo* z roku 1970. Listy ze třicátých let jsou chlapecky bujaré, respektive odkazují ke spřízněnému prožívání světa. I pozdější dopisy se obejdou bez zmínek o „velké historii“ nebo přelomových životních událostech; jsou spíše o tápání, pocitech, pokusech a lidskosti.

Když Lederer roku 1941 napsal: „Mám ty lidi rád jako zdejší krajinu: bez vášně, je mi mezi nimi dobře. Nepíši ještě mnoho, ale vím zase jednou po dlouhé době, že ze mne může něco být,“ vyjadřoval právě onu nadějeplnou stabilitu, která ho měla po další čtyři desítky let provázet.

Josef Lederer: *Dílo*. Eds. Josef Hrdlička / Barbora Chybová. Praha: Torst, 2022, 760 s.